

RANI ODGOJ - ISPUNJAVANJE ZAHTJEVA LJUDSKE PRIRODE

Prof. dr. Mujo SLATINA

Sažetak

Po nekim istraživanjima rani odgoj je na svojoj silaznoj putanji. Nekadašnje etnoroditeljske teorije odgoja, uglavnom sticane višestoljetnim iskustvom, potiskuju se atrapskom pedagogijom. Pedagoška antropologija nam sugerira da se razlozi ovoj pojavi mogu tražiti (i) u neispunjavanju zahtjeva ljudske (dječije) prirode. Autor svojim radom želi istaći da je rani odgoj svojevrсно ispunjavanje zahtjeva ljudske prirode. Zato se u procesu razvoja djetetove ličnosti mora motriti na sve pozive ljudske prirode. Prepoznavanje i pravilno interpretiranje signala koje nam dijete u ranom uzrastu šalje, prva je pretpostavka učinkovitosti ranog odgoja. U radu se posebno naglašava pedagoška podrška dječijem spontanitetu i samoaktivitetu. Na ranom uzrastu, spontanitet i samoaktivitet treba posmatrati kao antropološku činjenicu, kao manifestaciju jednog od zahtjeva ljudske prirode. Ono što je izazvano unutarnjim uzrocima (npr. impulsom učenja), ono što označava unutarnju potaknutost je pogonska snaga individualnom razvitku djeteta. Rani odgoj, dakle, počiva na raspoznavanju dječijih pokreta, impulsa i osjećanja, na raspoznavanju njegovih refleksivnih, instinktivnih i nagonskih radnji i reakcija. Znaci koje šalje ljudska priroda ne smiju ostati usamljeni, bez naše potpore i podrške. Cilj ranog odgoja treba izvoditi iz ljudske prirode i suštine samog odgoja a ne iz nečega izvan njih. Pedagoška antropologija nastoji povezati osnovne opće karakteristike čovjeka, principe odgoja i metode odgoja. Uovoljavanjem zahtjevima ljudske prirode pedagoška antropologija može doprinijeti rješavanju mnogih problema ranog odgoja. Otvorena i akcijska pedagoška antropologija ako traga za odgojem po mjeri ljudske prirode može da uspješno funkcionira između teorije i prakse ranog odgoja.

Ključne riječi: *zahtjevi ljudske prirode, pedagoška antropologija, rani odgoj, spontanitet, samoaktivitet, metode ranog odgoja.*

Ako imate problema sa svojim djetetom onda se to događa zato što mu, iz bilo kojih razloga, ne pružate ono što treba.

Robert Shaw

Uvod

Po mnogim istraživanjima rani odgoj je na svojoj silaznoj putanji. Trendovi ranog odgoja koji se pojavljuju u posljednjih trideset godina iznijeli su na vidjelo niz alarmantnih pojava vezanih za ponašanje mladih. Korjene problematičnih oblika ponašanja treba tražiti (i) u udaljavanju ranog odgoja od ljudske prirode, u ignoriranju, nerazumijevanju ili neprepoznavanju poruka i signala koje nam šalje ljudska/dječija priroda. Udaljavanju odgoja i odgojnog djelovanja od ljudske prirode doprinijela je činjenica da čovjek dijeli neke biološke i psihološke karakteristike sa životinjama. Iako te karakteristike ne mogu biti potpuno niti tačno razumijevanje ljudske prirode, iz njih su decenijama izvođene mnoge pogrešne pretpostavke koje su služile kao teorijski i praktični okvir razumijevanja ljudske prirode i odgoja koji ona potrebuje. Ovo je redovito pedagošku antropologiju svodilo na biologiju, fiziologiju ili psihologiju (up. Pavlovic, 2005). Promatrano iz pedagoške antropologije novorođenče treba mnogo više od onog što nude ove discipline. Ovakvo razumijevanje dovodilo je do različitih oblika udaljavanja od ljudske prirode što je rani odgoj vodilo u krivom smjeru. Neke od tih oblika udaljavanja neposredno raspoznajemo po njihovoj manifestaciji, neke po njihovim posljedicama, a neki su potpuno ostali izvan našeg razumijevanja. Ovo pitanje zaslužuje jednu čitavu antropološku studiju a mi ćemo ovdje pomenuti samo neke oblike i indikatore udaljavanja od ljudske prirode.

Udaljavanje odgoja od ljudske prirode

Nekadašnje etnoroditeljske teorije, sticane višedecenijskim iskustvom, danas se potiskuju atrapskom pedagogijom. Današnje dijete provodi vrijeme u raznim hodalicama, kolicima, sjedištima, nosiljkama. Dugo držanje djeteta u ležećem položaju, smanjena stimulacija face to face, kratak taktilni kontakt, sputanost djeteta raznim atrapima itd., samo su neke ilustracije udaljavanja ranog odgoja od ljudske prirode. Gubi se važnost i jasnoća roditeljstva (up.

Filipović, 1994). Postepeno nestaje roditeljski osjećaj, ono što je najvažnije za razvoj zdrave i cjelovite ličnosti djeteta. Broj sati koje dijete provede bez roditelja sve se više povećava, a neroditeljska skrb se počinje tretirati kao adekvatna zamjena za roditeljsku brigu i odgoj (up. Milanović, M. i dr.,2000). Ovo u sebi krije velike rizike i opasnosti na što se skoro i neobraća pažnja. Savremeno doba postepeno uvodi *novi diskurs antimaterinstva*.¹

Nauka kaže da postoje ozbiljni razlozi da novorođenče bude u »krilu majke« najmanje dvije godine, a sve više se društveno obezvređuje roditeljstvo, majčinstvo posebice. Dok istraživanja ukazuju da jaslice ne mogu biti zamjena za majčinstvo, dotle roditeljski guru, kako voli reći Robert Shaw, prešućujući ili omalovažavajući ove naučne rezultate, pretvaraju jaslice u zamjenske majke kao da im je stalo do što vremenski kraćeg majčinskog kontakta s djetetom. Majčinska hrana ljubavi *nadomještena* jaslíčkom ljubavlju ne može biti bez rizika. Kao da im je stalo da sveti odnos majka – dijete što više zamijene drugim krhkim oblicima emocionalne vezanosti i siromašnim oblicima osjetilnog unosa u dječiju dušu. Oni kao i političari ne vide, ili ne žele vidjeti, da je odnos majka – dijete jedan čitav sistem ranog odgoja (v. Slatina, 2000). Umjesto da rade na odgoju po mjeri ljudske prirode oni se, pa makar i nesvjesno, pridružuju političkom establišmentu koji misli na odgoj po mjeri politike i ideologije. Nema nikakve sumnje da se rani odgoj u prve tri godine odvija u uslovima koji imaju ozbiljna ograničenja i koji nose rizik rasta i razvoja mlade ličnosti (v. Shaw i Wood, 2009).

Sve više su lična moć, uspjeh i slava nadređeni roditeljstvu. Roditeljski životni stilovi sve manje su interesi i potrebe djece. Za ono što ljudska/dječija priroda traži, zahtijeva i potrebuje 1) Dakako da su u tradicionalnoj kulturi postajali elementi antimaterinstva, ali nisu nudeni u formi diskursa za razliku od današnjih roditeljskih stručnjaka koji rade na uspostavi diskursa antimaterinstva. Tako, primjerice, roditeljska kletva pojavljivala se kao element antimaterinstva (up., Radulović, L.: *Roditeljska kletva kao nevidljivo nasilje: diskurs antimaterinstva u tradicijskoj kulturi*, http://www.anthroserbia.org/Content/PDF/Articles/radulovic_roditeljska_kletva_kao_nevidljivo_nasilje.pdf (dostupno, 29.03. 2012.). Uopredi i: Tripković, G., (1997), *Materinstvo: kulturni obrazac Srba*, Matica srpska, Novi Sad.

je nema se ni vremena, ni pažnje, ni novca. Odnos majke i djeteta je na direktnom društvenom udaru, sve više je primjetan nedostatak uvažavanja uloge majke. Na djelu je opće potkopavanje roditeljstva i porodice. Zato se iz dana u dan sve više mučimo oko ponašanja djeteta a sve manje oko njegovog učenja i podučavanja. Preodgajanje postepeno zamjenjuje odgoj i sve više postaje glavni predmet pedagogije. Dolazi li vrijeme u kojem ćemo se baviti preodgajanjem, vrijeme u kojem ćemo izdašno trošiti novac na preodgajanje umjesto da smo ga potrošili na majčinsku trogodišnju, dvogodišnju ili barem jednogodišnju brigu o djetetu. Kada se ova briga svede na jednogodišnju, šestomjesečnu, čak i na tromjesečnu brigu o novorođenčetu, kada se uz to ova »velikodušna« društvena briga tretira kao »bolovanje« a ne kao društveno najkorisnije gubljenje radnog vremena majke, onda moraju da slijede kobne posljedice ovakvog odnošenja. Masovni bijeg od ljudske prirode sam će, kad-tad, na svojoj zastavi napisati: Učin, doček!

Činjenica da se mnogo piše o onom kako treba nešto učiniti u ranom odgoju, a tako malo o onom što moramo učiniti, govori o udaljavanju ranog odgoja od ljudske prirode. Ne prihvaćanje djeteta onakvim kakvo ono jeste često je fenomenološki poznato udaljavanje od ljudske prirode u procesu odgajanja. Nepoštivanje izvornih akata ljudske prirode (pronajkljivost, radoznalost, znatiželja, kreativnost, samoaktivitet) je udaljavanje koje ostavlja kobne posljedice po razvoj čovjekove ličnosti. Današnja epidemija popustljivog odgoja (Shaw i Wood, 2009) također je posljedica udaljavanja odgoja od ljudske prirode.

Više dijametralno suprotstavljenih stavova i predstava o ljudskoj prirodi živi u svakodnevnoj praksi odgajanja djece. Suprotstavljena gledišta o ljudskoj prirodi tvore zamršenu mrežu hipoteza i argumenta, tvore »minsko polje« u koje malo ko želi ući. Ući u raspravu o ljudskoj prirodi i njenom odnosu spram odgoja i odgojnog djelovanja znači suočiti se s milim i nemilim posljedicama čovjekovih predrasuda, s izokrenutom sviješću, tj. s različitim ideologijama i prosvjetnim politikama koje pretenduju biti teorije odgoja i ko zna sa čime još? Svaki odgajatelj ima svoj Red Bull u koji vjeruje i koji, kao niti jedan

drugi, daje odgojne efekte. Ulazak u ovo »minsko polje« istaknutog humaniste Eriha Fromma rezultirao je paradoksom: "Čovjekova ljudska priroda čini čovjeka nečovjekom".² Možda ništa bolje ne svjedoči udaljavanje od ljudske prirode od ovog paradoksa do kojeg je From došao izučavajući anatomiju ljudske destruktivnosti. Koje paradokse bi dalo dubinsko proučavanje »šarene smjese« predstava o ljudskoj prirodi koje su prisutne u odgojnoj praksi? Kada bi se sačinio iscrpan opis pedagoških odnošenja i postupaka u procesu odgajanja taj bi se spisak itekako poklapao sa slikama i predstavama koje imamo o čovjeku, o njegovoj ljudskoj prirodi. Možda bi tada bolje razumjeli zašto se rodila misao **John Wilmot Rochestera**: "Prije nego što sam se vjenčao, imao sam šest teorija kako odgojiti djecu. Sada imam šestoro djece i više nijedne teorije". Danas bi ova misao mogla glasiti: Prije vjenčanja malo sam razmišljao kako da odgojim jedno dijete, sada imam jedno dijete i nimalo ne razmišljam o njegovom odgajanju.

Različiti vidovi udaljavanja od ljudske prirode, a koje promiče odgojna praksa, nisu nastali proučavanjem same ljudske prirode, nego iz nečeg što je izvan nje, iz nečeg što je daleko od ljudske suštine.

Koja je naučna disciplina najpozvanija da propituje da li je odgoj uopće, pa time i rani odgoj primjeren ljudskoj prirodi? Na ovu misiju, prije svih, pozvana je pedagoška antropologija (v. Slatina, 2011). Akcijska pedagoška antropologija mora biti upućena na odgoj po mjeri ljudske prirode. Otvorena i akcijska pedagoška antropologija može uspješno da funkcionira između teorije i prakse ranog odgoja. Za ovo funkcioniranje potrebno je da traga za odgovorima na nekoliko osnovnih pitanja.

Osnovna pitanja pedagoške antropologije

Pedagoška antropologija treba da traga za odgovorima na pitanja koja zadiru u ljudsku prirodu koja je polazište odgoja. Osnovna pitanja pedagoške antropologije mogla bi se ovako formulirati:

Da li se odgoj uopće, pa time i rani odgoj, uspostavljaju po mjeri ljudske prirode?

²) Ovaj paradoks svjedoči da humanizam bez religije ne može dokučiti suštinu ljudske prirode.

Koji su to oblici udaljavanja od ljudske prirode bili nekad, a koji su danas, a koji bi se mogli javiti u budućnosti?

Koliko je današnji rani odgoj oslonjen na znake i zahtjeve koje nam upućuje ljudska priroda?

Da li znaci i pozivi koje upućuje ljudska/dječija priroda ostaju usamljeni, bez naše podrške i potpore?

Kako se ispunjavaju zahtjevi ljudske/dječije prirode?

Kako se zadovoljavaju potrebe djece u ranom odgoju?

Koliko su odgajatelji spremni i sposobni ispunjavati zahtjeve ljudske prirode?

Odgovori na ova pitanja mogli bi ponudili antropološku teoriju o unutarnjem čovjekovom preobražaju koja bi se fokusirala na dva ključna pitanja važna za rani odgoj: (1) *Kojim zahtjevima ljudske prirode se mora odgojno udovoljiti* i (2) *Kako na te spontane samostvarajuće reakcije ljudske prirode adekvatno odgovoriti*. Teorija o unutarnjem čovjekovom preobražaju aplicirana na rani odgoj treba, prije svega, da traga za *korijenima, za spontano-samostvarajućim* reakcijama djeteta i adekvatnim odgovorima na njih. Sve ovo mi označavamo sintagmom: **ispunjavanje zahtjeva ljudske prirode**. Prema tome, teorija o unutarnjem čovjekovom preobražaju i teorija ispunjavanja zahtjevima ljudske prirode dva su različita pojma za istu stvar.

Ispunjavanje zahtjeva ljudske prirode

Od samog čovjekovog rođenja ljudska priroda nam šalje svoje pozive. Poziva nas da na njih reagiramo. Prvi i osnovni zahtjev ljudske prirode koji se mora (ne samo treba!) ispuniti jeste čovjekova potreba za odgojem. Odgoj je način čovjekove opstojnosti. Čovjekovo novorođenče je bespomoćno i u fizičkom i u kulturalnom smislu. To što se čovjek rađa kao biološki i kulturološki bespomoćno biće samo je znak da je čovjek, kako veli Kant, jedino stvorenje koje *mora biti odgajano*.

Ispunjavanje zahtjeva ljudske prirode i udovoljavanje zahtjevima odgojno zapuštenog djeteta

ta ne treba poistovjećivati. U prvom slučaju radi se o ukorijenjenju poželjnog ponašanja, poželjnih crta ličnosti djeteta, u drugom o iskorijenjenju problematičnog ponašanja. Radi se o ranom odgoju a ne o preodgajanju. Ljudska priroda svojim spontanim samostvarajućim reakcijama automatski ne proizvodi problematična ponašanja novorođenčeta. Problematično ponašanje nije sinonim za ljudsku prirodu.

Ljudska priroda promatrana iz polja antropologije djetinjstva manifestira svoje spontane samostvarajuće reakcije. Na njih, na sve ono što ljudska priroda emituje na ranom uzrastu roditelj/odgajatelj treba slati svoje adekvatne i dosljedne odgovore. S druge strane, te reakcije istodobno nam govore kakvo dejstvo su izazvali ti naši odgovori, te naše reakcije i aktivnosti. Pomoću ovih reakcija dijete se bori za plemeniti lik svoje duše. Dakako da "plemeniti lik duše ne nastaje kao kakav zanatski izrađen sud radom odvajanja i cizeliranja nekog vajara, nego na svaki, pa i najslabiji, udarac čekićem umjetnika koji daje oblik, odgovara ona spontanim samostvarajućim reakcijama" (Keršenštajner, 1932:395). Novorođenče ima dovoljno spontano samostvarajućih reakcija koje nas navode kako da reagiramo, ali nema dovoljno vještina koje su neophodne za produkovanje potpuno razvijenih ljudskih odnosa. Na roditelju/odgajatelju je da ih prepozna i ponudi odgovore na njih. Ove spontano-samostvarajuće reakcije otkrivaju nam da su u ljudsku prirodu *usidreni* impuls učenja, unutarnje težnje i ljudske potence. Istraživanja ukazuju da doživljaji majke, u vidu impulsa i/ili "emocionalne hemije", prolaze kroz placentu i dopiru do još nerođene bebe. Moglo bi se reći da već fetus dobija informaciju o karakteru podrške koja mu se šalje spolja. Ljudska priroda "snima" i upisuje spoljašnje informacije prije rođenja bebe i to počinje da pretvra u njenu naviku.

Najdublji korijeni odgoja ili temelji naše ličnosti skrivaju se u i iza spontanih samostvarajućih reakcija ljudske prirode. Davati adekvatne, pravovremene i jasne odgovore na te spontane samostvarajuće reakcije djeteta znači omogućiti da rani odgoj prolazi kroz ljudsku prirodu, znači udovoljavati zahtjevima ljudske prirode.

Spontanitet i samoaktivitet

Korijeni ranog odgoja nalaze se u unutarnjoj čovjekovoj *potaknutosti*. Unutarnja potaknutost dječijeg razvoja *oznaka* je spontaniteta i samoaktiviteta kao zahtjeva ljudske prirode. Riječ "spontan" latinskog je porijekla (spontanueus – od svoje volje) i znači: sam od sebe, izazvan unutarnjim uzrocima ili pobudama. Uokrijenjenost odgoja u ljudskoj prirodi, u čovjekovoj nutрини govori nam o odgojivosti djeteta i o onom što se rađa iz te ukorijenjenosti – unutarnji preobražaj čovjeka (v. Slatina, 2011). Ono što se rađa iz same ljudske prirode postaje sastavnim dijelom čovjekova bića. Ono što se ne rađa iz nje ne može postati njenim sastavnim dijelom. Ono ostaje strano ljudskoj prirodi (v. Humbolt, 1991). Taj unutarnji preobražaj može se imenovati pojmom – **rani odgoj**. Dakle, ovaj preobražaj shvaćen kao *proces* je odgoj, a pojmljen kao *ishod* je odgojenost. Istinski odgoj je onaj koji se temelji na čovjekovoj biti i omogućuje unutarnji duhovni preobražaj čovjeka (v. Bakeri, 2009, Carroll, 2010).

Manifestacije spontaniteta i samoaktiviteta jedan je od izuzetno važnih zahtjeva ljudske prirode koje moramo ispuniti. Moglo bi se reći da su spontanitet i samoaktivitet *prvi* signali koje nam upućuje ljudska priroda i koji djeluju kao silnice u dječijem razvoju. Dakako da se ove silnice trebaju odgojem podržati. Znaci koje šalje ljudska priroda ne smiju ostati usamljeni, moraju imati našu podršku i potporu ukoliko želimo da sve darove *ranog učenja* sačuvamo u dječijoj duši.

Ukoliko se dječijem spontanitetu i samoaktivitetu da odgojna pomoć i podrška, ukoliko ih se dakle ne ignorira i ne sputava, utoliko će prirodni pobuđivački mehanizmi učenja prirodno funkcionirati. Lijep primjer za ovu tvrdnju je učenje jezika. Istraživanja pokazuju da trogodišnje dijete može naučiti tri različita jezika u isto vrijeme, a da pritom ne pomiješa njihovu gramatiku, riječi ili sintaksu. Nakon osme ili devete godine novi jezik je težak. (v. http://www.freedomtek.org/tekstovi/razvoj_djeteta.php).

Spontanitet i samoaktivitet koje dijete manifestira od samog rođenja upravlja njegovim

razvojem. Izuzetno je velik broj znakova koji rezultiraju iz dječijeg spontanog ponašanja i samoaktiviteta. Te znakove ispoljava svako novorođenče. Novorođenčad se razlikuju po plaču, po načinu sisanja, po reagiranju na iznenadne draži, različito reaguju na frustraciju pri hranjenju i kupanju, razlikuju se u pružanju protesta i otpora, različito reagiraju na draži ometanja i suprotstavljanja itd. Novorođenče je programirano za čitav repertoar različitih reakcija i znakova.

Slika 1. Spontanitet i samoaktivitet primjetni su od samog rođenja. Novorođenčad se razlikuju po svojoj gotovosti za kretanje i po ležanju, po energiji i živahnosti.³

Spontane samostvarajuće reakcije i adekvatni odgovori na njih omogućuju djetetu da se ponaša kao riba u vodi. Ne primjetiti spontane reakcije djeteta i njegov samoaktivitet znači udaljavati se od ljudske prirode. Raspoznavanje,

³ Izvor: http://www.google.ba/imgres?imgurl=http://thawra.alwehda.gov.sy/images/NEWS2%255CM07%255CD16%255C7-8.jpg&imgrefurl=http://thawra.alwehda.gov.sy/_archive2.asp?cat=midcin&num=13061&h=337&w=300&sz=20&tbnid=jG8gxht0JtSQCM&tbnh=238&tbnw=212&prev=/search%3Fq%3D%26tbn%3D%26tbo%3Du&zoo m=1&q=&hl=bs&sa=X&ei=S3BvT-TaB4Sn4gS3vZy_Ag&ved=0CCwQ8g04Cg&usg=__0gp0GnQ-SWIt3vvh5zaDy-wSiRq4=

tj udovoljavanje dječijem spontanitetu i samoaktivitetu kao zahtjevu ljudske prirode omogućuje prirodni osjećaj za odgoj.

Osjećaj za odgoj

Osjećaj za odgoj ugrađen je u ljudsku prirodu. Kao što u čovjeku živi osjećaj za pravdu u njemu isto tako prebiva i *osjećaj za odgoj*. Ako nam prvi osjećaj omogućuje da budemo pravedni i bez studija prava, drugi nam omogućuje da budemo roditelji/odgajatelji i bez studija pedagogije.

Slika 2. Osjećaj za odgoj ugrađen je u ljudsku

*prirodu*⁴

U nama duboko leže upisane informacije, »znanje« koje nam »šapatom govori« šta moramo činiti da bi odgojili dobro dijete. Ovaj osjećaj je nešto izraženiji ili primjetniji kod majke (v. Slatina, 2000). "Samo ona ima onaj jedinstveni poriv koji joj pomaže da se sa svojim novorođenčecom upusti u igru razvoja. Jedino je ona preplavljena hormonima koji je pripremaju za transformirajuću sposobnost da voli i da se vezuje, što je jedinstveno ljudsko iskustvo. Novorođenče je, također, programirano za to da reagira na njene pokušaje zblizavanja – gleda je netremice u oči, guguce, siše – na način koji je tjera da se poželi još više vezati" (Shaw i Wood, 2009:33). Ono što nam ljudska priroda govori da *moramo* učiniti već vam je na određen način

⁴ Izvor: http://www.howareyou.com/baby/adore/show_image.php?image=/baby/pics/href/012004F.jpg.

otkriveno. Prirodni osjećaj za odgoj funkcionira ako vjerujete u ovo »znanje« i ako ste u sebe sigurni. Ono što je nadahnućem došlo, slobodno i nadahnuto koristite, bez straha da ćete pogriješiti. U situacijama kada vas novorođenče zbunjuje svojim ponašanjem "sjetite se da vam je to znanje urođeno i dostupno samo ako se opustite, pričekate trenutak, i vidjet ćete da će vam se rješenje samo nametnuti" (isto, str. 73.). S punim razlogom Shaw savjetuje da ovdje nije potrebno da slušate one koji vrijeđaju vašu urođena samopouzdanja, samopouzdanja koja ste imali kad ste kao dijete stavljali lutku u krevet.

Vjerujte ovom svom osjećaju i/ili prirodnoj empatiji koju neki bezobzirno šutaju u stranu. Odgojni osjećaj je mnogo korisniji od savjeta raznih roditeljskih guru-stručnjaka koji su očite upute udaljavanja od ljudske prirode. Da nije ovog osjećaja dijete i roditelj/odgajatelj bi zapali u stranputice i lutanja iz kojih nebi mogli lahko izaći. Zlatno pravilo ovog početnog udovoljavanja ljudskoj prirodi je: *Ako osjećate da nešto nije ispravno, nemojte to činiti*. I, dakako, to ne dopuštajte svome djetetu. Oslobodite se onog što bi peklo vašu savjest prije ili neposredno nakon postupanja.

Oni koji dovode u pitanje osjećaj za odgoj, koji sumnjaju u majčinske sposobnosti koje se vezuju za ovaj osjećaj liče na one koji porođaj pretvaraju u bolest. "Sposobnost suosjećanja je prirodno stanje ljudske dojenčadi i djece. To jasno možemo vidjeti i u životinjskom svijetu, kod štenadi, primjerice, koja automatski zavole svoje vlasnike i iskazuju im ljubav. Gubitak suosjećanja je posljedica duševne ozlijede i on je poguban za dijete. Dijete sa smanjenom sposobnošću empatije nije dobilo ljubav ni pouku, nije osjetilo povezanost potrebnu za razvoj" (isto, str. 137). Prirodni osjećaj za odgoj omogućuje da se ima dadilja ali ne kao zamjenska majka (up. Flitner, 2005).

Shaw i Wod (2009:95/7) skreću pažnju čitateljima na više simptoma i njihovog tumačenja radi odgovora na pitanja *Kako moje dijete napreduje*. Ovdje ćemo navesti primjer koji je vezan za odgojni osjećaj.

Simptom	Tumačenje
Dok ste na poslu neprekidno ste zabrinuti za svoje dijete.	<i>Vaš instinkt vam govori kako situacija nije povoljna za vas ili za vaše dijete – nemojte ga ignorirati.</i>

Iz osjećaja za odgoj rađa se emocionalno vezivanje ili privrženost koja je ključna tačka ranog odgoja.

Privrženost

Koncept pod nazivom attachment (emocionalno vezivanje ili privrženost) između djeteta i majke koji je u psihodinamičku teoriju uveo britanski psihoanalitičar John Bolby važan je znak koji nam šalje ljudska priroda. On je otkrio značaj ovog fenomena u ranom odgoju, u prve tri godine života. Težnja djeteta da se vezuje za svoje roditelje je urođena. Da bi prirodna sposobnost vezivanja postala ljubav i prešla u cijeli niz pozitivnih crta ličnosti djeteta (brižnost, suosjećajnost, poštovanje, pouzdanost, pravednost, dobrodušnost, velikodušnost, samokontrola, spremnost za saradnju, sposobnost i spremnost empatisanja itd.) mora se prije toga realizirati u istinskoj privrženosti. Dijete mora iskusiti privrženost, bliskost i povezanost kao važan zahtjev ljudske prirode. Privrženost se manifestira u intenzivnom osjećanju ljubavi, sigurnosti, prisnosti i odanosti.

Zdrava privrženost zavisit će od uspješnog prepoznavanja signala koji šalje dijete i usklađenosti odgovora na njih. Sposobnost da se prepoznaju znači potrebe za vezivanjem, da se pravilno interpretiraju i daju adekvatni odgovori na njih je garancija sigurne i prirodne privrženosti. Drugim riječima, iz toga proizilazi specifični kvalitet odnosa dijete - majka. Iz odnosa privrženosti izrastaju svi ostali odnosi.

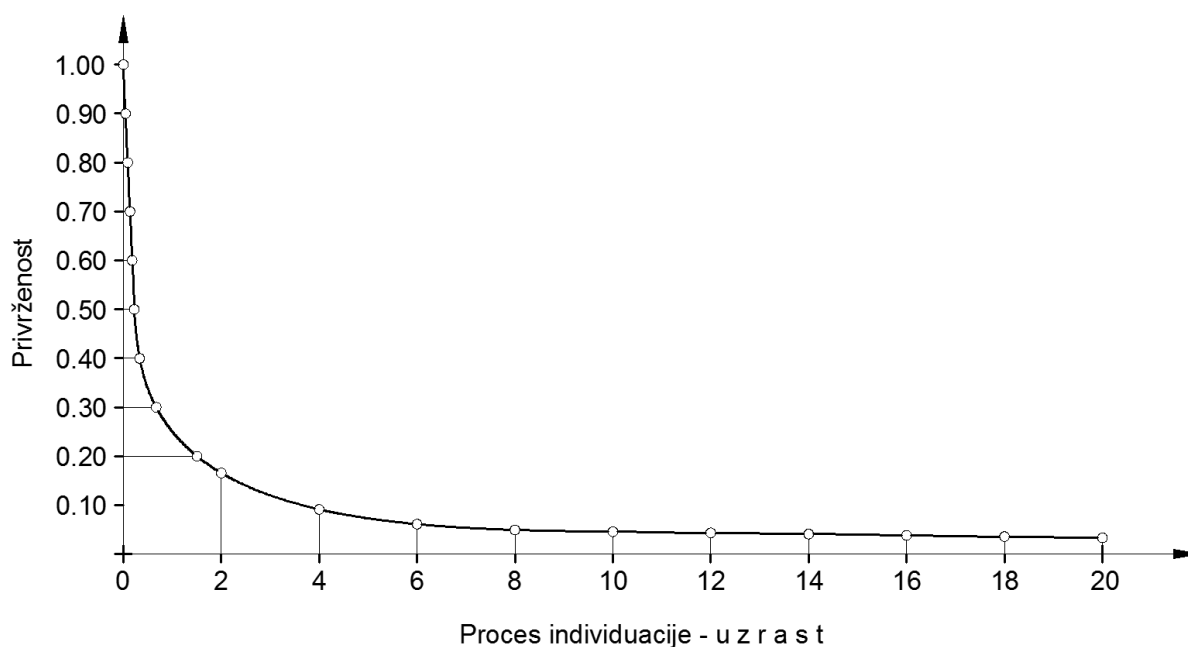
Odnos majke i djeteta je jedinstven, sveta stvar koja je, nažalost, danas na udaru. Nezamjenjiva uloga majke dovodi se u pitanje. To postaje stvarna opasnost za razvoj djeteta. Neposredna bliskost s djetetom je zabrinjavajuće smanjena. "Istraživači koji su veći dio prošlog stoljeća proučavali proces stvaranja povezanosti su

neprekidno nailazili na to da je dijete čija se majka u prvoj godini njegova života vratila na posao s punim radnim vremenom, izloženo opasnosti smanjenog stupnja povezanosti" (Shaw i Wood, 2009:79). Istraživanja Bolbija i mnogih kasnijih istraživača sugeriraju da su jaslice jedan od faktora rizika smanjenja stupnja povezanosti. "Što je dijete više vremena provodilo u jaslicama, to je međusobni odnos majke i djeteta postajao sve manje harmoničan" (isto, str. 81). Nauka kaže da postoje debeli razlozi da dijete prve tri godine bude s roditeljima, posebice s majkom, praksa govori da se majke novorođenčadi vraćaju na posao nakon godine, šest ili čak nakon tri mjeseca. "Istraživanja koja se provode u posljednjih deset godina pružaju mnogo dokaza o tome da opasnost za malu djecu najčešće predstavlja baš neroditeljska skrb" (Shaw i Wood, 2009:75). Iz krhke i slabe privrženosti, a što proizvodi zabrinjavajuće smanjen kontakt sati majke s djetetom, niču mnogi vidovi problematičnog ponašanja (drsko i agresivno ponašanje, vikanje, grebanje, udaranje glavom, čupanje kose i sl.). Tretirati ove ispade kao jednu fazu razvoja koja će sama po sebi proći je više od udaljavanja ljudske prirode, to je napuštanje djeteta. Činjenica da djeca postepeno gube osjećaj za potrebe drugih ljudi samo je jedna od ilustracija ovog problema. Naša uobrazilja da sve radimo kako valja, naša sklonost odbacivanja svake mogućnosti da nešto ne činimo kako treba pripomaže zanemarivanju mnogih rizika i opasnosti koje se pojavljuju u ranom odgoju. Neophodna roditeljska briga i vrijeme koje roditelji **moraju** (ne trebaju!) da provedu s djetetom sve više se zamjenjuju svim i svačim (jaslice, dadilje, pair djevojke, karijera, novac, moć, provodi). Ko zna šta se sve još nalazi ispred ranog odgoja? Opasnosti smanjenog stepena privrženosti se zanemaruju, posljedice sve više povećavaju. Posljedice onoga što se moralno činiti, a nije činjeno, neće snosti samo dijete i roditelji nego i cijelo društvo. Kada bi rani odgoj bio ispred svega ostalog itekako bi bio smanjen broj problematičnih oblika ponašanja ljudi. Nije slučajno što neki psihoanalitičari smatraju da novorođenčetu treba privrženost kao što mu treba hrana i zrak.

Privrženost nije emocionalna zavisnost. Privrženost je sigurna baza odrastanja i osa-

mostaljivanja, zavisnost to nije. Emocionalna zavisnost je poremećaj privrženosti. Dijete sa nesigurnom afektivnom vezanošću teško će napustiti »majčino krilo«. Ovakva djeca imaju starh od odvajanja. Privrženost omogućuje proces individuacije, iz nje izrasta proces prirodnog osamostaljivanja djeteta, zavisnost ovo inhibira, čak i ne dopušta. Proces individuacije ima karakteristike asimptotičnosti (vidi Sliku 3).

Činjenica da ono što nastaje iz procesa privrženosti ostaje unutar ličnosti i određuje načine na koje će ličnost stupati u emotivne veze u svom daljem životu, činjenica da privrženost leži u osnovi kasnijih mogućnosti za stvaranje emotivnih veza, tj. činjenica da je prvi odnos vezanosti slika kasnijih odnosa, zorno ilustrira teoriju o unutarnjem *čovjekovom preobražaju, odnosno* teoriju ispunjavanja zahtjeva ljudske prirode.

Slika 3. Odnos privrženosti i procesa individuacije

Privrženost i proces individuacije uvijek idu zajedno, ali su *obrnuto srazmjerni*. Što je čovek više privržen, manje je samostalan i odgovoran, i obrnuto. Primjer potpune zavisnosti jednog bića od drugog je beba u majčinom stomaku. Ovaj dijagram nam pokazuje kakao dijete raste privrženost je sve manja, a samostalnost i odgovornost sve veća.

Iz ugla pedagoške antropologije proces individuacije ne treba shvatiti kao prekid emocionalnih veza nego kao uspostavljanje novih *kvaliteta* te vezanosti. Proces individuacije je proces gradnje individualiteta. Dijete može i treba da sebe otkriva i u procesu individuacije.

U ovom procesu dijete, ne prekidajući privrženost, razvija osjećaj sebe kao individue.

Privrženost je odnos koji je temelj svih kasnijih odnosa u životu i najbolji zalag čovjekovog dobrog duševnog zdravlja. Privrženost je karakteristika preko koje dijete otkriva, čuva i razvija izvorne akte ljudske prirode.

Izvorni akti ljudske prirode

Preko spontaniteta i samoaktiviteta otkrivamo izvorne akte ljudske prirode (pronicklivo, radoznalost, znatiželja, kreativnost, otvorenost i aktivno odnošenje prema svijetu). Podršku njima treba pružati bez nametanja za nas poželjnih ishoda i rezultata (v.Slatina, 2005). U atmosferi punoj nametanja, pritisaka i zahtjevanja ne mogu se ispoljiti, očuvati i nesmetano razvijati izvorni akti ljudske prirode. Istina, nametanjima se može razvijati ambicioznost djeteta, ali

to nije prirodna radoznalost. To je prividna radoznalost. Izvorni akti su prirodna svojstva bića, ambicioznost to nije. Pritiscima i zahtjevima se ne postiže rađanje i njegovanje izvornih akata ljudske prirode već na taj način omogućujemo da njihove prostore zauzme ambicija i vanjska motivacija. To nije dobro za rani odgoj. Ni potpuno pripremljene, izrežirane situacije, neki vole reći dizajnirane situacije, nisu prostor pune afirmacije izvornih akata ljudske prirode. U situacijama u kojima dijete nema nikakvog učešća ne može osjetiti snagu izvornih akata. Ukoliko se izvornim aktima ljudske prirode ne pruži odgovarajuća podrška pojavit će se gubitak manifestacija i snage izvornih akata ljudske prirode (više u: Supek, 1970 i 1987).

Ovdje je važno skrenuti pažnju na jednu karakteristiku dječije prirode koju trebamo iskoristiti ali ne i dalje u procesu odgoja razvijati. Naime, dječija pažnja voli da skače s predmeta na predmet. I u procesu ranog odgoja potrebno je da razvijamo dječiju koncentraciju na predmet koji saznaje, na analizu datog predmeta. Ovu karakteristiku podržavaju mediji (komercijalne svrhe), što nije bez rizika. Mediji nude djeci različite pokretne scene, stalno i brzo pomicanje s jednog predmeta na drugi, spotove. Dijete je izloženo ponavljanjima različitih isječaka i tako se daje svesrdna podrška djetetovom "skakanju s predmeta na predmet". Za posljednicu ovakve ponude imamo dječije dugo sjedenje pred televizijom. To nanosi štetu sposobnostima učenja i pomanjkanja koncentracije. "Naveliko se piše i govori o tome da djeca koja više gledaju televiziju imaju slabiji uspjeh u školi. Većina istraživača na polju neuroznanosti već dugo tvrdi da za sve akutniji problem manjka koncentracije kod djece treba okriviti njihovu izloženost ponavljanju isječaka, montaža, pokretnih scena, pomicanja s jednog predmeta na drugi i iznenadnih zvukova kojima se koriste mediji" (Shaw i Wood, 2009:159).

Izvorni akti ljudske prirode omogućuju djeci nesmetan osjetilni unos u svoju nutrinu. Odgojne metode su podrška tom unosu.

Metode u ranom odgoju

U ranom odgoju nema recepata. Nema, jer je rani odgoj kreativno djelovanje. Ta kreacija

uključuje naše predodžbe ljudske prirode, naš odgojni osjećaj, naše iskustvo, naša saznanja, naše sposobnosti kao i spremnost-volju da odgajamo. To znači da se pedagoško znanje ne ograničava rezultatima naučnih znanja. Znanje nije dovoljno jer je ograničeno. Mašta i kreativnost u ranom odgoju su važniji od znanja.

Rani odgoj posebno traži slijedeće tri odgovorne metode: (1) metodu subsidijacije, (2) metodu ugrađivanja uspjeha i (3) metodu suprotstavljanja na prihvatljiv način. Ove tri metode su usmjerene na odgoj kao transformaciju i unutarnji preobražaj djeteta, što rani odgoj i jeste.

(1) Metoda subsidijacije

Prirodna afektivnost nam govori o potrebi introjeksijske (ubacivanje, umetanje ili atribucija). Još je Ruso primijetio da je dijete biće koje svoje ispunjenje nosi u samom sebi. Sposobnost djece da se vežu ne samo da omogućuje nego traži osjetilni unos u dječiju unutrašnjost. Taj unos se omogućuje pomoću metode subsidijacije ili subsidijacijskog učenja. Olport (1992) smatra da je dobar dio učenja **upotpunjavanje** onoga što je nepotpuno. Ovu vrstu učenja je označio pojmom »subsidijacija«. Kao što nepoznato i zagonetno traži objašnjenje, kao što besmisao traži da se učini smislenim tako i praznina traži da se popuni. Po nekim autorima ljudski mozak reagira na nepoznato i zagonetno, na nedosljednost i saznajnu prazninu, upravo kao što muzički mozak reagira na nesklad u onome što sluša. Vrijednost metode subsidijacije lijepo ilustrira korištenje, muzike, uspavanki, bajki u procesu ranog odgoja. Preko njih se omogućuje bogat osjetilni unos u nutrinu djeteta. Ugodna, ritmična i ne previše glasna muzika ima povoljni utjecaj na rani rast i razvoj djeteta. Muzika otvara dio ljudske duše koji niti jedan drugi ključ ne može otvoriti. Istraživanja su pokazala da su novorođenčad, kojima je puštana muzika i prije rođenja, bila socijalnija i društvenija. Više su se smijala i u dobi od tri godine pokazivala su brži razvoj govora, bolje razumijevanje i socijalnu inteligenciju, čak i bolju motornu koordinaciju. Uspavanke su također blagotvorno sredstvo unosa osjetilnosti. U njima nema iznenadnih promjena ritma i arije, tempo im je 60-82, što je ritam otkucaja srca odraslih, pjevaju se nježnim,

tihim glasom itd.(v. npr. <http://www.vasezdravlje.com/printable/izdanje/clanak/398/>; <http://www.roda.hr/article/print/mali-genij>; <http://martavlainic.wordpress.com/>).

Ako beba dok je još u materici prima informacije, onda se itekako mora voditi računa o onom što se subsidijacijom unosi u ljudsku prirodu. *Subsidijacija je upotpunjavanje* u kojem se zna da nema sitnica u odgoju i bezazlenih pedagoških akata i postupaka. U subsidijacijskom procesu ni jedna faza razvoja ličnosti ne smije biti žrtvovana nekoj drugoj fazi. Individua u svakoj fazi razvoja treba da dosegne puninu svoga razvoja.

(2) Metoda ugrađivanja uspjeha

Metoda ugrađivanja uspjeha je, prije svega, u funkciji razvoja dječijeg *samopuzdanja*⁵ koje je ključ dječijeg uspjeha. Na ranom odgoju ovom metodom u djetetu se gradi osjećaj samopouzdanja, sigurnosti, prijatnosti i pripadanja. Da bi se dijete nesmetano uključivalo u različite aktivnosti mora da ima siguran oslonac. Taj oslonac se gradi pomoću ove metode. Bez ovog oslonca dijete postaje nemirno i nesigurno. Zato u ranom odgoju svaki učinak, uspjeh, lijepo ponašanje, svako pohvalno djelo, bilo ono "malo" ili "veliko", treba podržati, potkrijepiti ili nagraditi. Ovdje se ne radi o plitkim pohvalama, iako dijete na ranom uzrastu može prihvatiti bilo koju i bilo kakvu pohvalu. Metoda ugrađivanja uspjeha nije besmisleno hvaljenje jer ona sadrži upozorenje "Ko se hvali taj se kviri". *Diferencijalno potkrepljenje* u metodi ugrađivanja uspjeha rješava ovaj problem. Pohvale moraju zvučati iskreno. *Iskrenost* je srce metode ugrađivanja uspjeha. Ne zaboravite da se neiskrenost ne može sakriti od djeteta. Postupci "Ti si naj-naj" ne znaju kuda sve mogu odvesti dijete. Samoisticanje

5) Danas se pomodno, gotovo kultno, pojam "samopouzdanje" preobraća u pojam "samopoštovanje". Tehnike obilatog i pretjeranog hvaljenja svakodnevnog dobrog ponašanja kojima se željelo graditi samopoštovanje djece potisnulo je i dostojanstvo, pojam, karakternu crtu koja najviše uzdiže čovjeka. "Samopoštovanje kakvim ga prikazuje današnja generacija popularnih psihologa nije ništa drugo nego samoljublje i narcizam" (Shaw i Wood, 2009:140). "Autorica knjige *Nastavni plan koji usređuje djecu: Zaglupljivanje američke djece u ime podizanja njihovog samopoštovanja*", Maureen Stout, doktorica znanosti i profesorica pedagogije na Sveučilištu British Columbia u Vancouveru, tvrdi kako je pokret podizanja poštovanja bio čin jednog velikog samouništenja" (prema: Shaw i Wood, 2009:140).

i samohvalisanje samo je jedan njegov ishod. Ovo nije samo povezano s omalovažavanjem sposobnosti drugih nego je jedan od znakova sputavanja i slabljenja uma. Samohvalisanje je pouzdan znak gluposti. Metoda ugrađivanja uspjeha je daleko od svakog zaglupljivanja djece. Ne smijemo ni u ranom odgoju razvijati krivu sliku o sebi.

Metoda ugrađivanja uspjeha usmjerena je na otklanjanje dječijih slabosti i straha. Nekada pouzdano znamo koje slabosti dijete ima, a nekad ih možemo očekivati ili pretpostaviti. U prvom slučaju postoji potreba da se dječije slabosti prikriju kako bi ugrađivanje uspjeha bilo efikasnije. To znači da smo upoznati s nekom slabom stranom dječije ličnosti, ali to djetetu ne pokazujemo iz opravdanih pedagoških razloga. Tu spadaju oni slučajevi kada želimo razvijati ili čuvati ponos i dostojanstvo djeteta. U ovim slučajevima zanemarivanje dječijih pogrešaka je poput zanemarivanja pogrešaka djeteta koje pravi pri učenju da hoda. Dijete nauči hodati samo padajući. Prema tome, *učenje putem pokušaja i pogrešaka* je sastavni dio metode ugrađivanje uspjeha. Za ovo su nam neophodni *akti podsticanja i unapređujućeg djelovanja* (v. Slatina, 2005). Neki se pojavljuju samo nakon dječijeg pohvalnog djela, a neki prije njegove pojave. Prvima se postižu brzi i neposredni učinci, drugi su usmjereni na budućnost, a ne na prošlost. Bez obzira koliki pomak dijete napravi u svom hodu, govoru, ponašanju, bez obzira koliko je uspjeh mali morate dati povratnu informaciju i reakciju. Pohvalno djelo ma koliko malo bilo, nekada u ranom odgoju, zaslužuje veću nagradu i priznanje od one zaslužene. To je tačka u kojoj se javlja potreba za vašom *blagonaklonošću*. Ovdje je kriterij najbolje djelo djeteta. Djelo se u ovom slučaju ne nagrađuje shodno njegovoj vrijednosti, nego po mjerilu - najbolje djelo djeteta. Nedostaci se zanemaruju tako što se pohvalno djelo tretira kao najbolje. Blagonaklonost prevazilazi zahtjeve pravednosti. U odgojnoj pravednosti svako pohvalno djelo odgajnika je priznato i nagrađeno shodno njegovoj vrijednosti. Blagonaklonost prevazi granice pravednosti (v. Bakeri, 2009). Blagonaklonost je povezana s princip postepenog razvoja obaveza, dužnosti, odgovornosti i nikako je ne treba

brkati s popustljivim odgojem. Manifestacija blagonaklonosti znak je da se uspješno koristite metodom ugrađivanja uspjeha.

Metoda ugrađivanja uspjeha, zasnovana na principu dostojanstva i iskrenosti, a usmjerena na slabosti i strah djeteta, pruža djetetu mogućnost da osjeti vlastite sposobnosti i shvati da neku radnju ili neki zadatak može da obavi. Kada ovo doživi neće izostati sigurnost, zadovoljstvo i radost. *Radovanje* je manifestacija blagonaklonosti. Učinak ove metode možemo mjeriti brojem dječijeg radovanja. Da bi se radovanje izazvalo potrebno je da date obećanja prije nego dijete pokaže željeno ponašanje, prije nego učini pohvalno djelo. Dakako da se dato obećanje mora ispuniti. Dakle, metoda ugrađivanja uspjeha mora biti usmjerena i na ono što će doći, što slijedi, na budućnost, na dječije anticipiranje. Angažiranje djeteta na osnovu obećanja iziskuje jednu vrstu pronicljivosti, dalekovidnosti, anticipacije. Time se udovoljava pronicljivosti kao izvornom aktu ljudske prirode.

Metoda ugrađivanja uspjeha je kompleksna po svojoj sadržajnosti. Nju sačinjavaju različiti odgojni akti i postupci (podsticanje i unapređujuće djelovanje, priznanje, odobravanje, pohvala, iskrenost, otvorenost, razumijevanje, tolerancija, prihvatanje, podrška, oslobađanje, opraštanje, suradnja, blagonaklonost, uzori). Njome se slijede unutarnji podsticaji, spontanitet i samoaktivitet djeteta kao i izvorni akti ljudske prirode. Ako pravovremeno ispunjavate ove zahtjeve ljudske prirode, a pri tome ste i sami zadovoljni, ugrađivanje dječijeg uspjeha u njegovu dušu neće izostati. Ovom metodom će te prevladavati dječije slabosti, nesigurnosti i strahove. Dijete će vjerovati u sebe i svoje sposobnosti (up. Woolfson, 2004). Ovdje nema mjesta prisili koja bi mogla izazvati protest i negodovanje kod djeteta i time osujetiti ugrađivanje uspjeha. Ovdje nema zahtjeva koji bi rezultirali unutarnjim otporom ili averzijom prema odgojnom dobru, pohvalnom djelu. Ovo će biti zadatak naredne metode.

Metoda suprotstavljanja na prihvatljiv način

Odgoj kao način opstojnosti čovjeka govori da kontrola i nadziranje bespomoćnog djeteta je

ispunjavanje zahtjeva ljudske prirode. Ukoliko roditelj/odgajatelj, omogući da dijete odrasta bez nadzora i kontrole to je više nego udaljšavanje od zahtjeva ljudske prirode, to je *napuštanje* djeteta. Dijete ne može samo sebi biti roditelj. U ranom odgoju dijete mora čuti: »tit-tit«, »žiž-žiž«, »pip-pip«, »ne-ne«. “Onim guruima koji dijele recepte roditeljima i kažu da je rano moralno vodstvo i disciplina nešto ponižavajuće i da guše djetetov razvoj, mogu reći samo to da su te izjave smiješne. Discipliniranje malog djeteta je osnova za prenošenje morala i prihvatljivog ponašanja, i ukoliko ste uspjeli stvoriti jaku povezanost sa svojim djetetom, to će postati ugodan zadatak koji će vam omogućiti da uspostavite kontrolu nad vlastitim životom, a ne opterećenje za roditelje. S duge strane, djeca koja imaju nekontrolirane poremećaje u ponašanju gube svoju sposobnost empatije” (Shaw i Wood, 2009:135/6). U procesu ranog odgoja neophodno je pravovremeno uspostaviti zahtjeve koji proizilaze iz logike TREBA (metoda ugrađivanja uspjeha) i logike NE TREBA (metoda suprotstavljanja na prihvatljiv način). Radi se o otporima koje produkuju izvorni akti ljudske prirode. Tako, recimo, znatiželjna priroda dvogodišnjeg djeteta može da ga vodi ispitivanju izvan dopuštenih granica ili nečemu što ugrožava zdravlje ili sam život djeteta. Zato svaka reakcija na ispade djeteta ne može biti pogrešna, niti je opasna po dijete. Razlikujte ove otpore i negodovanja djeteta od onih koji su posljedica pogrešne primjene metode suprotstavljanja na prihvatljiv način, zahtjeva koji prevazilaze moći i kapacitete djeteta ili su produkt pretjerane popustljivosti i odgojne zapuštenosti.

Metoda suprotstavljanja na prihvatljiv način također je kompleksna i čine je različiti akti i postupci (predupređivanje, nadziranje, zahtjevanje, nametanje, obavezivanje, sprečavanje, kontrola nad unutarnjim stanjima). Njena upotreba javlja se tamo gdje se javljaju unutarnji otpori, negodovanje i dječije suprotstavljnje odgojnim zahtjevima i potrebama, tamo gdje dijete izbjegava odgoj. Pomoću ove metode, tj. akata i postupaka koji žive unutar nje, potrebno je neposlušnu i bezvoljnu unutrašnjost djeteta privoljeti, odobrovoljiti, prisiliti da čini pohvalna djela. Sam njen naziv nam govori da

je riječ o onom suprotstavljanju koje dijete može da prihvati. To znači da roditelj/odgajatelj zna za povratno dejstvo ove metode. Nema nasumičnog suprotstavljanja, sankcioniranja i prisile. Morate voditi računa da li neki od sastavnih elemenata metode suprotstavljanja na prihvatljiv način donosi učinke koje ste željeli ili ne. Ukoliko određeni akti i postupci ove metode izazovu nešto nemilo, s opasnošću da potisnu dobrovoljnost i htijenje djeteta, smanjite pritiske koji dolaze iz njih, popustite kako bi djetetu olakšali. Morate propitati da li vaši pritisci i zahtjevi nisu prešli granice dječijih mogućnosti. Određivanje ovih granica postiže se postepeno, ispitivanjem dječijih mogućnosti i kapaciteta pomoću mijenjanja *strukture* metode suprotstavljanja na prihvatljiv način. Dakle, moguće je pronaći *različite stupnjeve ljestvice strogosti* koja funkcionira unutar metoda suprotstavljanja na prihvatljiv način. Tako, recimo, **skala: predupređivanje** → *nadziranje* → *zahtjevanje* → *sprečavanje* ima manji stupanj strogosti od **skale: zahtjevanje** → *nametanje* → *obavezivanje* → *sankcioniranje*. Ovo su dvije varijacije metode suprotstavljanja na prihvatljiv način. Ako bilo koja varijacija ove metode izaziva unutarnje otpore i negodovanje djeteta zamijenite je nekom drugom. Ako ona šteti unutarnjem preobražaju djeteta, pa makar njegovo spoljno ponašanje tražilo sankcioniranje, ne treba da koristite tu varijantu metode, potražite rješenje sa nekom drugom strukturom ove metode, pronađite manji ili veći stupanj ljestvice strogosti koji može da egzistira unutar ove metode. To što ova metoda u svojoj suštini, traži podvrgavanje i što znači (i) brisanje određenih želja i htijenja djeteta, to nikako ne znači da metodu suprotstavljanja na prihvatljiv način treba zamjeniti s popustljivim stilom odgoja ili s *laissez-fair* odgojnim stilom. Nema napuštanja metode suprotstavljanja na prihvatljiv način, kada to situacija zahtjeva, koliko god da vas muči problem iznalaženja najprimjerenije varijacije ove metode. Pronađite je. Za ponašanje koje traži upotrebu ove metode mora se pronaći varijacija koja je prihvatljiva za dijete. Metodu suprotstavljanja na prihvatljiv način ne treba vezivati za slučajne pogreške ili pogreške koje proizilaze iz djetetovog neznanja.

Suprotstavljanje na prihvatljiv način može se veoma rano koristiti. Tako npr. ako želite novorođenče učiti samosavlađivanju možete ga pustiti da *malo* plače. U kratkim intervalima se približavajte i udaljavajte od djeteta kako bi ga umirli. Navikavanje na “samoću” učite dijete da umiri samo sebe. To može da poboljšava narav vašeg djeteta. Dakle, ne morate trkom udovoljiti njegovom zahtjevu. Djetetu treba dati šansu da umiri samo sebe. Ovo nije zapostavljanje djeteta. Dobar odgajatelj nikada ne žuri s prisilom, uvijek ostavlja odgajaniku mogućnost da ispravi svoje pogreške i ponašanje.

Pri korištenju metode suprotstavljanja na prihvatljiv način treba voditi računa o dječijoj unutrašnjosti i vanjštini. Kao što dijete ima svoju unutrašnjost tako ima i svoje ospoljenje (ispoljenu, manifestiranu unutrašnjost). Ta vanjština, tj. ispoljena ponašanja i djelovanja “vraćaju se” u njegovu unutrašnjost. Da se to dešava zorno nam pokazuje ponašanje koje nije stvarno, odglumljeno ponašanje koje utiče na dječiju unutrašnjost. Gluma i igranje uloga mijenjaju nutrinu djeteta. Odglumljena ljutnja može da zamijeni istinsku ljutnju. Kada želimo unutrašnjost djeteta izgrađivati preko njegove vanjštine, preko njegovog manifestiranog ponašanja onda se koriste akti i postupci s većim stupnjem ljestvice strogosti. U ranom odgoju akti predupređivanja i sprečavanja problematičnih oblika ponašanja imaju prednost nad aktima zabranjivanja i sankcioniranja. Predupređivanje je medijator između metode ugrađivanja uspjeha i metode suprotstavljanja na prihvatljiv način. Zato akte predupređivanja ne treba strogo odvajati od akata sprečavanja. Zabrane i sankcije nalaze se na većem stupnju ljestvice strogosti. To znači da se oni javljaju nakon ovog prvog para. Sprečavanje u sebi još sadrži akte predupređenja dok su zabrane i sankcije lišene ovih akata. Dakako najkraći put metode suprotstavljanja na prihvatljiv način bio bi: zahtjevanje → sprečavanje → sankcioniranje. Međutim ovaj put daje najslabije odgojne učinke. Ovdje važi pravilo “prijeko preče, naokolo bliže” Zašto? Djetovom gnjevu, primjerice, prethode neki drugi ponašajni znaci: izraz lica, ton glasa, vrćenje, nemir i sl. Na te znake treba pravovremeno reagirati (predupređivanje) prije nego što

se pojavi gnjev. Ili, problematično ponašanje koje traži sankcioniranje može se preduprijeti tako što ćemo dijete potaknuti, usmjeriti na drugu bezazlenu aktivnost ili jednosatno izdvojiti iz te situacije. S druge strane, nije dovoljno samo da raspoznavate znake, poruke, potrebe, traženja dječije prirode, trebate osigurati da vaše znake, poruke i zahtijevate čita vaše dijete.

Rezultate metode suprotstavljanja na prihvatljiv način mjerimo po tome koliko je puta izazvala unutarnji otpor, protest, averziju kod djeteta, po tome da li ona donosi učinke koje smo željeli.

Za upotrebu metode suprotstavljanja na prihvatljiv način važno je da dijete uči da su, primjerice, sebičnost, agresivno ponašanje i sl. zabranjeni, a ne da uči stegovni postupak koji se vezuje za njih. Metoda suprotstavljanja na prihvatljiv način traži vašu suzdržljivost i strpljivost. Nikada ne žurite sa stegovnim postupkom. Uvijek ostavite mogućnost djetetu da ispravi svoje pogreške i ponašanje. Neodobranje odlučno i jasno izrazite, ali ne prekoravajte i ne osuđujte dijete. Dati podršku djetetu i kad griješi ne mora uvijek biti podrška njegovom nepoželjnom ponašanju i činjenju. Omogućite djetetu da se suoči sa onim što čini. Njemu se može pokazati kako da se popravi. Može mu se ponuditi mogućnosti izbora uz njegovo predlaganje. Omogućite djetetu da ispituje ograničenja, da kuša i upozna granice. Pomožite mu da uspostavi drugačije ponašanje.

Zaključak

Antropolozi su najviše bili zainteresirani za proučavanja uloge iskustava iz ranog djetinjstva na oblikovanje ličnosti. Ali koliko su ta iskustva u suglasju s ljudskom prirodom, koliko su ona izraz ispunjavanja zahtjeva ljudske prirode o tome se malo zna. U istraživanjima ranog odgoja teško se razaznaje koji se to signali i pozivi koji stižu iz same ljudske prirode uzimaju u obzir i kakve odgovore roditelji/odgajatelji daju na njih. Mora se reći da odnos između onog što emituje ljudska priroda i odgovora koje roditelji/odgajatelji daju na to emitiranje treba dublje i longitudinalno proučavati. U ovom smislu nisu izučene antropološke osnove ranog odgoja. Pedagoška

antropologija danas bi morala mnogo više da obraća pažnju na zahtjeve ljudske prirode, na signale koja nam ona šalje u procesu odgajanja djeteta. Radi se o tome da se ulazi u tajne ljudske prirode a ne samo u tajne odgoja, radi se o samom proučavanju ljudske prirode kao takve kako bi odgoj bio istoj primjeren. Pedagoška antropologija hoće odgoj po mjeri ljudske prirode. A šta to znači? To znači da se individua treba razvijati tako da se njena osobenost sačuva a da istovremeno ne ostane jednostrana, da ostane osobena a i da se uzdizgne do opće ljudske prirode. Pedagoška antropologija treba da pazi koliko na individualnu toliko i na opću formu čovjekova karaktera. Odgoj koji polazi iz ljudske prirode i prolazi kroz nju omogućuje njene spontane samostvarajuće reakcije. Ljudska priroda svojim samostvarajućim reakcijama automatski ne proizvodi problematična ponašanja djeteta. Problematično ponašanje nije sinonim za ljudsku prirodu.

U dubini ljudske prirode leže dragulji čovječnosti u koje se zalazi podmornicom koja se zove rani odgoj a pomoću Transcendentalne navigacije. Ispunjavanje zahtjeva ljudske prirode nije udovoljavanje zahtjevima odgojno zapuštenog djeteta. Iskorijeniti problematično ponašanje i ukorijeniti poželjno ponašanje nije isto. Riječ je o odgoju a ne preodgajanju. Odgoj koji je primjeren ljudskoj prirodi ispunjava zahtjeve ljudske prirode. Rani odgoj je unutarnji preobražaj djeteta zato se mora voditi računa relaciji između signala, znakova koje šalje ljudska priroda, s jedne, i odgovora koje roditelji/odgajatelji daju na njih, s druge strane.

LITERATURA

- Filipović, I. (1994), *Kako biti bolji roditelj*, Zagreb: »Alinea«.
- Flitner A. K. (2005), *Tako je govorila gospođa mama – O odgoju i neodgoju*, Zagreb: Educa.
- From, E. (1989), *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Zagreb-Beograd: Naprijed i Nolit.
- http://www.freedomtek.org/tekstovi/razvoj_djeteta.php (dostupno, 25. 03. 2012.)
- <http://primenjena.psihologija.edu.rs/clanci/20104337.pdf> (dostupno, 25. 03. 2012.)
- Humbolt, V. (1991), *Spisi iz antropologije i istorije*, Sremski Karlovci-Noví Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Kerschensteiner, G. (1932) *Teorija obrazovanja*, Beograd: Geca Kon, Beograd

- Milanović, M. i drugi (2000), *Skrb za dijete i poticanje ranog razvoja djeteta*, Zagreb, »Targa«
- Mirić, J. I Dimitrijević, A. (ur. 2006), *Afektivno vezivanje: eksperimentalni i klinički pristupi*, Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Olport, G. (1991), *Sklop i razvoj ličnosti*, Bugojno
- Pavlovic Ogurcov, A. (2005), *Pedagoska antropologija - Traganje i perspektive*, Pedagogija, LX,2
- Radulović, L.: *Roditeljska kletva kao nevidljivo nasilje: diskurs antimaternalnosti u tradicijskoj kulturi*, http://www.anthroserbia.org/Content/PDF/Articles/radulovic_roditeljska_kletva_kao_nevidljivo_nasilje.pdf
- Shaw , R.i Wood, S. (2009), *Epidemija popustljivog odgoja*, Zagreb: VBZ.
- Slatina, M. (2011) *Paradigmatičnost antropocentričnog karaktera odgoja*, Muallim, Časopis za odgoj i obrazovanje br. 48 (78-90): Udruženje ilmije Islamske zajednice u BiH.
- Slatina (2005), »Od individue do ličnosti – Uvođenje u teoriju konfluentnog obrazovanja«, Zenica: Dom štampe.
- Slatina, M. (2000), *Majka – riječ u kojoj je sadržan jedan čitav odgojni sistem*, Takvim: Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.
- Supek, R. (1987), *O kreativnosti djece, u: knjizi: Dijete i kreativnost* (str. 17-64.), Zagreb: ČGP Delo Ljubljana i OOUR Globuus.
- Woolfson, R.C. (2004), *Zašto djeca to rade?*, Zagreb: Profil.

Summary الموجز

UPBRINGING IN THE EARLY AGE – FULFILLING DEMANDS OF HUMAN NATURE

Mujo Slatina, PhD

التربية المبكرة – تلبية متطلبات الطبيعة البشرية

أ. د. مويو سلاتينا

Some recent researches indicate that upbringing in the early age is facing its downfall. What is known as ethno-pedagogical theories of upbringing, which have been acquired over the centuries of existence, are nowadays being replaced by anthropic pedagogy. Educational Anthropology suggests that the reasons for this phenomenon can be found, among others, in the non-fulfilment of the requirements of human (child's) nature. The author of this article argues that early upbringing is a special kind of fulfilling demands of human nature. That is why it is necessary to regard all the requirements of human nature in the process of child development. Recognition and correct interpretation of the signals that a child in his early age is sending is the first requirement for the success of upbringing at an early age. This article emphasizes the significance of pedagogical support of child's spontaneity and self-activity. In the early age, spontaneity and self-activity should be treated as an anthropological fact, as a manifestation of a requirement of human nature. What is caused by the inner reasons (e.g. learning impulse), what signifies inner initiation is the moving force for the individual development of a child. Early education begins with recognizing child's movements, impulses and feelings, with recognising his/her reflexive, instinctive and original actions and reactions. Signals that human nature sends must not remain unattended, left without our aid and support. The aim of early upbringing should be drawn from the human nature and the essence of very education, not from something external to it. Educational Anthropology intends to bring together fundamental and general characteristics of human being with principles and methods of education. If it succeeds to fulfil demands of human nature, Educational Anthropology will be able to contribute to resolution of many problems of early upbringing. Only an open and action-oriented Educational Anthropology, that searches for an education that is in harmony with human nature, can function successfully between theory and praxis of upbringing in the early age.

Keywords: requirements of human nature, upbringing at an early age, spontaneity, self-activity, Educational Anthropology

تشير بعض الأبحاث إلى أن التربية المبكرة في انحدار. حيث نجد أن النظريات التربوية الأبوية الشعبية. المكتسبة في معظمها بخبرة القرون الطويلة. تنحسر وتتراجع أمام التربية التي تلجأ إلى استخدام البدائل مكان الأصول (التربية الخادعة أو البدائية). إن الأنثروبولوجيا التربوية توحى بأن أسباب هذه الظاهرة تكمن أيضاً في عدم تلبية احتياجات الطبيعة البشرية وخاصة عند الأطفال. ويرغب الكاتب في بحثه هذا أن يؤكد على أن التربية المبكرة إنما هي نوع من أنواع تلبية متطلبات الطبيعة البشرية. لذا ينبغي في عملية تنمية شخصية الطفل الانتباه إلى كافة متطلبات الطبيعة البشرية. إن التعرف على الإشارات التي يرسلها الطفل في صغره وتفسيرها التفسير الصحيح. يمثل أول مقومات التربية المبكرة الناجمة. ويركز البحث بشكل خاص على الدعم التربوي لتلقائية الطفل ونشاطه الذاتي. وينبغي عند الأطفال الصغار النظر إلى التلقائية والنشاط الذاتي باعتبارهما حقيقتان أنثروبولوجيتان. أي باعتبارهما مظهران من مظاهر متطلبات الطبيعة البشرية. إن ما ينتج عن الأسباب الداخلية (مثل: حافز التعليم) وما يشير إلى الدافع الداخلي. هو الطاقة المحركة لنمو الطفل الفردي. فالتربية المبكرة إذن تستند إلى التعرف على حركات الطفل وحوافزه وأحاسيسه. والتعرف على أفعاله وردود أفعاله الانعكاسية والغريزية والفطرية. ولا ينبغي للإشارات التي ترسلها الطبيعة البشرية أن تبقى وحيدة. مهمة. بلا دعم منا أو تأييد. وينبغي أن نستخرج هدف التربية المبكرة من الطبيعة البشرية وجوهر التربية ذاتها. وليس من أي شيء خارج عنهما. إن الأنثروبولوجيا التربوية تسعى إلى الربط بين كل من الخصائص العامة الأساسية عند الإنسان ومبادئ التربية وطرق التربية. إن الأنثروبولوجيا التربوية يمكنها. بتلبيتها لمتطلبات الطبيعة البشرية. أن تساهم في حل الكثير من مشاكل التربية المبكرة. إذا كانت الأنثروبولوجيا التربوية المنفتحة والفاعلة. تهدف إلى تحقيق تربية تناسب مقاس الطبيعة البشرية. فيمكن أن تنجح بين نظرية التربية المبكرة وتطبيقها.

الكلمات الرئيسية: متطلبات الطبيعة البشرية. الأنثروبولوجيا التربوية. التربية المبكرة. التلقائية. النشاط الذاتي. طرق التربية المبكرة.